

Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i
Linköpings stift 2007

KONUNGSUND KYRKA

Konungsunds socken
Norrköpings kommun
Linköpings stift
Östergötlands län

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM

Raoul Wallenbergs plats • Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013-23 03 00 • Fax 013-14 05 62
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

KONUNGSUND KYRKA

Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i Linköpings stift
Delrapport april 2007

Innehåll

Inledning.....	3
Bakgrund.....	3
Syfte.....	3
Kulturminneslagen.....	3
Kulturhistorisk bedömning.....	3
Inventeringens uppläggning och rapport.....	4
KONUNGSUNDS KYRKA.....	5
BESKRIVNING OCH HISTORIK.....	5
<i>Socknen</i>	5
<i>Kyrkomiljön</i>	6
<i>Kyrkogården</i>	6
<i>Kyrkobyggnaden</i>	7
Exteriör beskrivning.....	8
Interiör beskrivning.....	9
KULTURHISTORISK BEDÖMNING.....	12
<i>Kyrkogården</i>	12
<i>Kyrkobyggnaden</i>	12
BEFINTLIGA SKYDDSFORMER.....	13
KÄLLOR.....	13
Övriga inventeringar.....	13
Kartor.....	13
HÄNDELSELISTA.....	14

Inledning

Bakgrund

Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapsunderlaget för våra kyrkobyggnader och kyrkomiljöer genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering. På uppdrag av Linköpings stift utför Östergötlands länsmuseum inventeringen inom stiftets del av Östergötlands län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2004. Projektet beräknas vara avslutat vid utgången av år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkobyggnader som omfattas av kulturminneslagen. Lagen gäller de kyrkobyggnader som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarnas syfte är:

- att lyfta fram och öka förståelsen för kyrkans kulturvärden och att främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövården
- att skapa ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkan/kapellet och för vård- och underhållsplaner
- att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag med beskrivning av och historik för den enskilda kyrko/kapellbyggnaden samt en bedömning av de kulturhistoriska värdena. Inventeringen blir samtidigt en samlad dokumentation och överblick av kyrkobyggnader/kapell och kyrkomiljöer i stiftet från 2000-talets första decennium.
- att skapa ett underlag för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden och för bedömning av var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Kulturminneslagen

Enligt Lag om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader*, *kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar av kyrkobyggnaden.

Kulturhistorisk bedömning

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Linköpings stift, länsstyrelserna i Jönköpings, Kalmar, och Östergötlands län samt läns museerna i Jönköpings och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Bedömningen utgår från såväl den enskilda kyrkobyggnadens värden som kyrkomiljöns i sin helhet, men också till värden i förhållande till andra kyrkobyggnader i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkobyggnaden, en beskrivning av exteriör och interiör, fotografier och en kulturhistorisk bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygdslitteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkobyggnadens historia. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i denna rapport. Delar av inventeringsmaterialet görs tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, vilket är ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Fältarbetet, fotografering och rapportsammanställningen har utförts av antikvarie Anita Löfgren Ek vid Östergötlands läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Östergötlands läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

KONUNGSUNDS KYRKA

Konungsund 5:1, Konungsunds socken, Norrköpings kommun, Björkekinds härad, Östergötlands län och landskap, Linköpings stift

BESKRIVNING OCH HISTORIK

Konungsund är en medeltida socken. Kyrkan uppfördes 1801-1802 då den ersatte den medeltida kyrkan. Den nya kyrkan ritades av Olof Tempelman, som var en av sin tids ledande arkitekter, och Casper Seurling anlätades som byggmästare. Kyrkan är orienterad med koret i öster och har ett rektangulärt långhus med ett indraget rundat kor, sakristia mitt på norra långsidan och torn i väster. Kyrkans fönster är rundbågiga gjutjärnsfönster med delvis nygotisk spröjsindelning. Ingångar finns genom tornet i väster och sydportalen. Den senare är kraftigt markerad genom en nyklassicistiskt utformad tempelportik med två kolonner. Fasaderna är spritputsade med slätputsade omfattningar och avfärgade i brutet vitt. Långhusets sadeltak och övriga tak är täckta med svartmålad plåt. Tornet har en karakteristisk pyramidformad huv. Tidstypisk öppen interiör med putsat tunnvalv och ljus färgsättning. Altartavlan är målad av Pehr Hörberg som även ritade altaruppsatsen tillverkad av Carl Fredrik Beurling.

Socknen

Konungsund är en medeltida socken och nämns första gången 1334. Socknen ligger inom östra Östergötlands odlingsbygd, som utgörs av ett karakteristiskt omväxlande sprickdalslandskap med en stor variation av lågt liggande lerområden och mindre, ofta oregelbundna, moränområden eller berg i dagen. Kyrkan ligger relativt högt i ett typiskt sprickdalslandskap med många fornlämningar.

Konungsunds socken innefattade tidigare även delar norr om Bråviken. Anton Ridderstad skriver i sin "Beskrifning öfver Östergötland" 1875-77, att norr om Bråviken utgörs Konungsunds socken av ett markområde som är 0,5 mil långt och som störst 0,3 mil brett. Där låg bl a ett antal gårdar och marmorbruket. Ridderstad anger vidare att då "nuvarande" prästerskap i Dagsberg och Krokek slutar kommer den s k Kolmårdsroten att läggas till

Krokeks församling, som då blir eget pastorat. 1891 skildes också Kolmårdsroten från Konungsund och lades till Krokeks socken.

Större gårdar i socknen är Svensksund och Ravnäs. Socken korsas av Arkösundsvägen.

Kyrkomiljön

Kyrkan ligger i ett svagt höjdläge och bergsryggen går vidare väster om kyrkogården ut i åkermark. Öster om kyrkan går landsvägen till Kuddby och vidare mot Slätbaken. På andra sidan vägen ligger åkermark, impediment och enstaka bostadshus. Enligt häradsekonomiska kartan från 1868-77 fanns det även då bebyggelse här bl a i form av backstugor. Söder om kyrkan, gränsande till kyrkogården, ligger prästgården med en samlad gårdsbebyggelse. Trädgården går delvis även väster om kyrkogården. Mangårdsbyggnaden är en reveterad byggnad i 1 ½ våning med brutet tegeltäckt tak. Vid den grusade gårdsplanen ligger två flygelbyggnader med faluröda fasader och söder om övriga byggnader ligger de rödfärgade ekonomibyggnaderna. Enligt olika uppgifter är mangårdsbyggnaden uppförd omkring 1825 eller 1760-80. På en höjd norr om kyrkan ligger den f d skolan som byggdes omkring 1880. Fasaderna är putsade och ljus avfärgade. De putsade profilerade fönsteromfattningarna är gula. Sadeltaket är täckt med mörka betongpannor. Skolan har sedan använts som församlingshem. På fasaden står "Klockargården" och före skolans tillkomst låg här klockarebostället.

Kyrkogården

Kyrkogården är rektangulär i nord/sydlig riktning och kyrkan ligger något norr om mitten. Huvudingången är genom grinden i söder. Kyrkogården omges av en kallmurad gråstensmur.

En beskrivning och historik av kyrkogården redovisas i separat rapport från utförd kyrkogårdsinventering.

Kyrkobyggnaden

År 1941 tog man ut två runstenar som var inmurade i nya kyrkans grund, delvis synliga. De restes sedan på var sida om sydportalen. Var stenarna tidigare stått framgår inte, men de är båda försedda med kristna kors.

Den nuvarande kyrkan föregicks av en medeltida kyrka. Det finns endast få uppgifter om denna. Enligt en avskrift från 1600-talet som går tillbaka på en anteckning från 1500-talet uppfördes kyrkan 1228. Troligen byggdes kyrkan under början av 1200-talet. Måttuppgifter i ett inventarium från 1791 anger att koret var smalare än långhuset och rakslutet i likhet med andra kyrkor på Vikbolandet. I inventariet nämns även antalet fönster i kyrkan, att det fanns en sakristia på norra sidan och ett litet vapenhus på västra gaveln. Huvudingången var troligen på sydsidan och på lantmätare Jean de Rogiers 1600-talskarta avbildas kyrkan med ett vapenhus på sydsidan. Vapenhuset på västra gaveln kan eventuellt ha tillkommit på 1600-talet. Kyrkan saknade torn och klockorna hängde i en klockstapel av trä byggd 1601. Vid en arkeologisk undersökning 1955-56 av resterna av den medeltida kyrkan som finns kvar under nya kyrkans golv, framkom en del murtegel med spår av bemålning. Fynden tolkades som att den gamla kyrkan valvslogs och målades med kalkmålningar på 1400-talet. Andra målningsfragment tolkades som draperimålningar, troligen från 1700-talet.

Några inventarier från den medeltida kyrkan har bevarats, bl a dopfunten från 1200-talet i granit. Den medeltida dopfunten ersattes vid mitten av 1600-talet av en ny funt som i sin tur ersattes av en funt i kolmårdsmarmor på 1780-talet. Den medeltida funten har senare stått på gårdsplanen till Svensksunds gård fram till 1978 då den flyttades tillbaka till kyrkan. Från den gamla kyrkan förde man även över predikstolen till nya kyrkan. Den var tillverkad 1650 av Anders Larsson snickare och målad 1689 av Måns Grijs i Norrköping. Måns Grijs var verksam i flera kyrkor bl a Tyska församlingens kyrka i Norrköping, Hedvig. I kyrkan finns även gravhällar i kalksten och kolmårdsmarmor. I samband med att Konungsunds nya kyrka byggdes hölls auktion på den medeltida kyrkans inventarier.

I början av 1790- talet beslutade man att bygga en ny kyrka och 1795 daterades ritningarna utförda av Olof Tempelman (1745-1816) som var en av sin tids ledande arkitekter. Han hade bl a ritat förslag till ett nytt slott åt Gustaf III på Haga utanför Stockholm Den stramt klassicistiska sydportalen på Konungsunds kyrka är typisk för arkitekten. Det finns två fasadritningar från 1795, en är daterad i februari och en i oktober. På den tidiga ritningen är

även västportalen markerad med en nyklassicistisk tempelportik. På tornhuven finns fyra runda öppningar. På den senare ritningen har den västra portiken tagits bort och de runda öppningarna i tornet ersatts med de öppningar som finns idag. På planritningen från oktober 1795 är predikstolen ritad i höjd med sakristian och med uppgång direkt från denna. Ingen trappa är inritad från vapenhuset upp i tornet och det finns muröppningar, troligen fönster, i norr och söder i vapenhuset. Två mer detaljerade teckningar visar koret dels med ett naket kors med törnekrona som centralpunkt och dels en altartavla. I båda fallen flankeras den av kolonnmörgårdade nischer. I första fallet står en skulptur i vardera nisch och i andra fallet är nischerna tomma. Taket är bl a dekorerat med strålar från valvmitten.

Tempelmans ritning modifierades dock något på församlingens önskan. Den nya kyrkan byggdes upp kring den gamla kyrkan. I maj 1801 revs den gamla kyrkans sakristia och vapenhus och i april 1802 hölls den sista gudstjänsten där. För att uppföra den nya kyrkan behövdes 6 670 kördagsverken och 9 288 hantlangardagsverken. Som byggmästare anlätades Casper Seurling (1757-1808) som svarade för ett stort antal kyrkbyggen i Östergötland. Kyrkan stod klar för invigning den 7 november 1802. Altartavlan målades av Pehr Hörberg med "Kristus välsignar barnen" som motiv. Han ritade även altaruppsatsen som utfördes av Carl Fredrik Beurling. Liksom Casper Seurling var de båda flitigt anlätade till de nya kyrkor som uppfördes i slutet av 1700-talet och tidigt 1800-tal. Pehr Hörberg (1746-1816) var sin tids mest anlätade kyrkomålare. Han har målat 87 altartavlor varav 57 i Östergötland. Carl Fredrik Beurling (1755-1837) var verksam i Norrköping och har tillverkat ett 10-tal predikstolar i länet. Han anlätades, som här i Konungsund, även till andra inredningsarbeten i kyrkorna. Från 1805 var Beurling under en kort period ägare av marmorbruket i Kolmården.

Fram till 1853 använde man kyrkans gamla orgel som var inköpt från Häradshammars kyrka 1750, men den ersattes nu av en nybyggd orgel byggd av Ander Jonsson i Ringarum. Han var på sin tid en av de mest anlätade orgelsakkunniga inom Linköpings stift men saknade examen som orgelbyggare.

År 1861 genomfördes bl a en invändig restaurering som till största delen innebar smärre förändringar. Altaruppsatsen, altarring och läktarbarriären försågs med extra dekor, bl a i form av blommor och kryss. Eventuellt tillkom nu värmekamin samt fönstren med gjutjärnsbågar. I början av 1900-talet ersattes kyrkans tidigare spåntak med plåt. Nästa restaurering av interiören ägde rum 1955-56 då man även gjorde en arkeologisk undersökning av kvarvarande delar av den medeltida kyrkan. Restaureringen leddes av stadsarkitekten i Norrköping Kurt von Schmalensee, som var verksam vid många kyrkorestaureringar i delar av länet. Han ritade bl a ett nytt altare i kolmårdsmarmor och eventuellt nuvarande altarring. Den ersatte då en sluten flersidig altarring med liggande speglar. Tanken var att bygga om befintliga bänkar, men bänkinredningen gjordes istället helt ny. En del av 1860-talets tillägg i dekoren avlägsnades och nytt kalkstensgolv lades i koret och gångarna. Fönstren försågs med innanfönster och interiören målades om. Den färgsättning kyrkan har idag tillkom vid en ommålning 1980 då man även flyttade in en del gravhällar i kyrkan.

Vid mitten av 1950-talet planerades det för ett tillbyggt bisättningsrum i anslutning till kyrkans nordvästra hörn. Planerna genomfördes aldrig. Det finns också ritningar från 1973 för en mindre läktarunderbyggnad som skulle rymma två förvaringsrum. Inte heller detta genomfördes.

Exteriör beskrivning

Kyrkans planlösning består av ett rektangulärt långhus med ett indraget, rundat korparti i öster, sakristia mitt på norra långsidan, torn i väster med västingång samt en sydportal mitt på

södra långsidan. Kyrkan är byggd i gråsten med inslag av tegel och sockeln är av huggen marmor, delvis behuggen med räfflor. De putsade fogarna är mycket distinkta. Under marmorsockeln syns gråsten. Fasaderna är spritputsade och avfärgade i brutet vitt. Fönsteromfattningarna liksom den profilerade takfoten är slätputsade. Långhusets sadeltak och sakristians valmade sadeltak är täckta med falsad svartmålad plåt i småplåtsformat med hakfalsarna i nivå. Korets konformade tak har ett viss nivåskillnad till långhustaket och är belagt med skivtäckt plåt med enstaka ståndfalsar. Den plåttäckta pyramidformade takhuven saknar helt ståndfalsar. Ståndrännor och vinklade stuprör är av svartmålad plåt. Rundbågiga fönster i långhus och kor med svartmålade gjutjärnsbågar och spröjsning. I överdel består spröjsningen av spetsbågar med trepass i cirklar mellan bågar. Fönstren är troligen inte original. Uppgift saknas om deras tillkomst, men det är sannolikt andra delen av 1800-talet. En del solbänkar är av kalksten och en del av marmor. Sakristian har ett rakslutet tvåluftsfönster på norra fasaden med spröjsade träbågar. Huvudportalen på sydsidan är markerad med en nyklassicistisk tempelportik med två svagt koniska putsade kolonner. De vilar på en granitbas och den västra kolonnen står på en äldre gravhäll. De avslutas med doriska kapitäl och bär upp en tempelgavel av trä med en fris med metoper och triglyfer, d v s omväxlande släta och räfflade skivor som har sitt ursprung i verkliga konstruktioner. (I gavelfältet sitter ett äldre brandförsäkringsmärke.) Raksluten pardörr som är klädd med skivtäckt kopparplåt, troligen från 1950-talets restaurering. Liggande överljus med spröjsning i spetsbågemönster av gjutjärn. Trappstegen till både syd- och nordportalen kläddes med kalkstensskivor 1998. Västingången utgörs av en hög rundbågig och slätputsad nisch med en låg raksluten pardörr klädd med profilerad panel i finskbensmönster. Ålderdomlig smidd låsbricka med ursparade kors. Liggande överljus med spröjsning i spetsbågemönster av gjutjärn. Trappräcken i enkelt järnsmide. Förutom västportalens överljus är ett runt fönster med träspröjs tornets enda fönster. Det sitter i västfasaden. I tornets södra fasad finns en slätputsad nisch med solbänk. Troligen rör det sig om ett igensatt fönster och Tempelmans ritningar visar ett fönster här. Igensättningen märks dock inte tydligt inne i tornet. Rakslutna plåtklädda tornluckor med profilerad överliggare. Tornet kröns av gavelfält med profilerad omfattning och de bär upp den pyramidformade tornhuven. I tornet finns takkupor med välvt tak. Takkuporna liksom deras parluckor är plåtklädda och vitmålade.

På korets östfasad finns en inskriptionstavla av kalksten (?) med texten: KONUNG ERIC XI LÄT BYGGA KONUNGSUNDS KYRKA 1228 UNDER KONUNG GUSTAF IV ADOLPHS REGERING OMBYGGDES KYRKAN MED TORN AF KONUNGSUNDS FÖRSAMLING 1809

Interiör beskrivning

Långhuset har golv av kalkstensplattor i gångarna. I bänkkvarteren ligger ett upphöjt trägolv med smala fernissade eller lackade brädor. Kalkstensgolvet lades in 1955-56. Väggarna är putsade och avfärgade i gråvitt, delvis troligen med flammig målning och delvis smutsade. Putsat tunnvalv i något ljusare gråvit kulör med en profilerad putsad taklist med förgylld övre list. Listen går utmed långsidorna och även i koret. Sydportalen utgörs av en hög rundbågig nisch med en raksluten pardörr som innerdörr. Dörren är grönmålad och har profilerade speglar. Liggande överljus med ospröjsad innerbåge av trä. Mitt emot sydportalen ligger ingången till sakristian. Den utgörs av en låg raksluten nisch med en dörr med tre liggande speglar, grönmålad. Över dörren finns ett marmorepitafium över bl a Elisabeth Austrin, d 1741. Slutna bänkinredning i fyra kvarter, öppen mot sidogångarna. Sitsar och ryggstöd är laserade i gult och ryggstödens baksida med psalmboksstöd är brunlaserade. Bänkluckorna är målade i ljust blågrönt med grå profilerade speglar. På mellanstyckena är de upphöjda speglarna blåmålade. På norra långhusväggen, invid koret, står predikstolen på ett sentida

tegelmurat fundament som är slammat och målat i vitt. Predikstolens korg är flersidig och försedd med renässansdekor. I nischerna finns målade framställningar av de fyra evangelisterna samt Kristus. Evangelisten Matteus bild har ersatts med en målad blomma. Mellanrummet mellan nischerna utgörs av vegetativa motiv i relief. Även bokstödet är dekorativt utformat. Ljudtaket har en förgylld duva och kröns av en förgylld korsglob.

Orgelläktaren i väster har en rak läktarbarriär med liggande speglar. Spegel och ramverk är målade i en gröngrå lasyr och speglarna markeras av bl a en förgylld list. Två par brunmålade läktarpelare med förgylld kannelyr på östra sidan flankerar mittgången. Läktartaket är omålat. Under läktaren står två gravhällar uppställda och vid södra väggen står dopfunten från 1780-talet i kolmårdsmarmor. Den grunda dopskålen vilar på en firsidig avfasad och profilerad grov bas. Läktaren har ett brädgolv täckt med textilmattor. Gradänger och bänkar saknas. En låg rundbågig öppning leder till tornet. Den rakslutna pardörren är omålad och försedd med ett ålderdomligt lås. Orgeln från 1853 är tillverkad av Anders Jonsson i Ringarum. Fasaden är lasyrmålad i relativt mörkt grått och spelbordet är av träfanér. Dekoren, som bl a utgörs av lyror och blommor är snidad eller målad på tunt nät. Orgeln kröns av en stråltriangel.

Koret ligger ett trappsteg högre och är rundat och något indraget. Golvet är mönsterlagt med kalkstensplattor med fasade kanter. Väggarna är putsade lika långhusets, liksom hjälmvalvet med dess profilerade taklist. De två korfönstren är lika långhusfönstren och har samma typ av innanfönster. Altaret är murat i tegel, klätt med kolmårdsmarmor och med en altarskiva av marmor. Altarfronten är dekorerad med ett inristat kors. Öppen altarring med svarvade ljusgrå dockor. Överliggare och sockel är målade i mörkgrått och knäfallet är skinnklätt. Altartavlan är målad 1802 av Pehr Hörberg och föreställer ”Kristus välsignar barnen”. Den omges av en altaruppsats med två par pilastrar med joniska kapitäl som bär upp ett entablement (en

överliggerare som består av vissa delar, användes ofta i de nyklassicistiska altarpuppsatserna). Den gröngråmålad altarpuppsatsen kröns av en halvcirkel med stråltriangel och två kontursågade sädeskärvar. Altarpuppsatsen är ritad av Pehr Hörberg och tillverkad av Carl Fredrik Beurling.

Dopfont från 1200-talet i granit med repstav runt cuppan och utvändig avrinningskanal i foten. Två ovala nummertavlor krönte av rosetter och med lagerblad och med namntavlor nedtill. De är daterade till 1802 och enligt namntavlan bodde givarna i Wickelstad, Husby socken.

Vapenhuset ligger i tornets bottenvåning. Golvet är täckt av sentida kalkstensplattor och de putsade väggarna är avfärgade i vitt. Det laserade brätdaket går inte ända fram till västportalen vars överljus bildar ljusinsläpp i vapenhuset och första tornvåningen. Torntrappan är brädinklädd och

nedre delen består av en lång fällbar lucka som döljer ett förvaringsutrymme under trappan. Trappan upp till första tornvåningen är sentida. I vapenhusets norra del finns en dörr till elcentralen. I väster en raksluten grönmålad pardörr med slät panel och ett kraftigt stocklås. Liggande överljus med spetsbågig spröjsning av gjutjärn. Mot långhuset är det en raksluten pardörr med slät grönmålad panel och ålderdomligt lås. I vapenhuset står två gravvårdar av kolmårdsmarmor uppställda.

Sakristian ligger mitt på långhusets norra sida. Golvet är ett äldre, men lackat, trägolv. Putsade väggar avfärgade i vitt. Väggen mot långhuset är mycket tjock. Taket utgörs av ett omålat brätdak. I söder en rundbågig hög portal med raksluten trädörr. Slät panel på insidan och tre liggande speglar mot långhuset. I norr ett kopplat rakslutet tvåluftsfönster i en stickbågig öppning. Invändiga gråmålade fönsterluckor av trä, släta på insidan och med en stående profilerad spegel på utsidan. Träklädd fönsterbänk. Ett altare av murat tegel och med putsad yta står nedanför fönstret. Den profilerade altarskivan är klädd med skinn eller skinnimitation. I altarets front finns en skåplucka. Två förvaringsutrymmen finns i muren mot långhuset. På östra väggen hänger en dekorerad bräda som eventuellt kan utgöra en äldre dörrpost.

Tornets första våning har tjockt putsade väggar, bjälklagstak och plankgolv. Då inte golvet går ända fram till västväggen får våningen ljus från västportalens överljus som här omramas av ett korgbågigt valv. Mot fönstret avslutas golvet med ett enkelt spjälstaket som skydd. Det rundbågiga dörrpartiet in mot orgelläktaren, liksom själva dörren, är plåtklätt. I tornrummet förvaras ett par äldre gravhällar. Tornets andra våning har bjälklagstak, tjockt putsade väggar och plankgolv. I väster finns ett runt tvåluftsfönster med en öppningsbar del, träspröjsning. I tornrummet förvaras bl a äldre bänkluckor med eller utan profilerad spegel. De två klockorna har en automatiserad ringning och hänger i klockvåningen. Båda klockorna är omgjutna av Magnus Hultman i Norrköping, storklockan år 1751 och lillklockan år 1742. Väggarna är putsade och våningen täcks av ett omålat brätdak. Ljudöppningarnas "tak" är brädklädda. Stege upp till tornhuven.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING

Konungsunds kyrka med kyrkogård, fd prästgård och skola är exempel på ett välbevarat sockencentrum.

Kyrkogården

En kulturhistorisk bedömning av kyrkogården redovisas i separat rapport efter avslutad kyrkogårdsinventering.

Kyrkobyggnaden

Konungsunds kyrka uppförd 1801-1802 utgör ett mycket välbevarat exempel på de nyklassicistiska kyrkor som uppfördes under slutet av 1700-talet och tidigt 1800-tal. I exteriören visas det bl a av de symmetriskt placerade rundbågiga fönstren, det rundade koret, stramt utformade fasader och förekomsten av en ingång mitt på långhusets sydsida. Arkitekten Olof Tempelman gav dock kyrkan en särprägel genom olika detaljer: betoningen av sydportalen med dess nyklassicistiska tempelportik och den speciella tornavslutningen med gavelfrontoner och en pyramidformad tornhuv. De rundbågiga fönstren av gjutjärn har en nygotisk spröjsning och är tillsammans med takets plåttäckning senare tillskott. Även interiören har en tidstypisk nyklassicistisk karaktär med ett öppet kyrkorum med endast en svag markering av övergången mellan långhus och kor, ett högt putsat tunnvalv och tidstypisk altaruppsats. En del inventarier kommer från den gamla kyrkan. Det gäller bl a de två dopfontarna från 1200-talet respektive 1700-talet och predikstolen från 1600-talets mitt. Orgeln har ett högt musikhistoriskt intresse och dess fasadutformning med bemålat nät i ljudöppningarna är relativt ovanlig. Kyrkans arkitekturhistoriska intresse förstärks av att den är ritad av Olof Tempelman. Det finns även ett lokalt och regionalt intresse då några av de personer som var mest verksamma vid alla kyrkbyggen runt år 1800 i Östergötland arbetat här. Det gäller Casper Seurling, Pehr Hörberg och Carl Fredrik Beurling. Kyrkan innehåller en stor del originalsnickeri, bl a dörrar med lås.

Av speciellt intresse när det gäller Konungsunds kyrka är även kopplingen till Marmorbruket i Kolmården. När kyrkan byggdes låg Marmorbruket inom Konungsunds socken. Man använde marmor till kyrkans sockel, vilket är mycket ovanligt. Dessutom finns det flera gravvårdar, framför allt gravhällar, av marmor bevarade.

Sammanfattning

- Konungsunds kyrka utgör ett mycket välbevarat exempel på en nyklassicistisk kyrka från tiden runt 1800 med de symmetriskt placerade rundbågiga fönstren, det rundade koret, stramt utformade fasader och sydportal. Den nyklassicistiska tempelportiken vid sydportalen och tornavslutningen ger samtidigt kyrkan ett särpräglat utseende. Kyrkan är ritad av Olof Tempelman som var en av sin tids ledande arkitekter och Casper Seurling var byggmästare.
- Fönstrens gjutjärnsbågar är ett tillägg från 1800-talets andra del. Spröjsningen har en nygotisk utformning i enlighet med den tidens stilideal.
- Kyrkorummet är en välbevarad och god representant för nyklassicismens kyrkorum med putsat tunnvalv, ljusa väggar och i stor sett ingen avskiljning mellan långhus och kor.
- Kyrkan innehåller en stor del originalsnickeri, bl a dörrar med lås.
- Inventarierna från den äldre kyrkan visar på den långa kontinuiteten bakåt.

- Predikstolen från 1600-talet och altarpuppen med altartavlan har hög konstnärlig kvalitet. De är dessutom tillverkade av konstnärer/hantverkare som har varit mycket verksamma i hela eller delar av länet.
- Orgeln har ett högt musikhistoriskt intresse och dess fasadutformning med bemålat nät i ljudöppningarna är relativt ovanlig.
- Av speciellt intresse när det gäller Konungsunds kyrka är marmorsockeln och gravvårdarna av marmor som visar på Marmorbrukets tidigare koppling till Konungsunds socken.

BEFINTLIGA SKYDDSFORMER

Kyrkan och kyrkogården är skyddade enligt Lagen om kulturminnen 4 kap.

Konungsund kyrkomiljö, K 91, är utvärderad som kulturhistorisk värdefull miljö i kulturminnesprogrammet för Östergötland, utgivet av länsstyrelsen i Östergötlands län 1983.

KÄLLOR

Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA), Riksantikvarieämbetet

Bebyggelseregistret - kulturhistorisk bebyggelseinformation, Riksantikvarieämbetet;
www.bebyggelseregistret.raa.se

Kyrkobyggnader 1760-1860, del 2, Småland och Öland. Sveriges Kyrkor, utg av Riksantikvarieämbetet och KVHAA. Uppsala 1993.

Ridderstad, Anton, Historiskt, Geografiskt och Statistiskt lexikon öfver Östergötland, X-X, Norrköping 1877.

Sveriges Bebyggelse, Östergötlands län, del IX, Uddevalla 1952.

Östergötland, landskapets kyrkor. Red. Ingrid Sjöström och Marian Ullén.

Forskningsprojektet Sockenkyrkorna. Kulturarv och bebyggelsehistoria. Riksantikvarieämbetet 2004.

Östergötlands läns kalender 1872.

Östergötlands läns museums arkiv

Övriga inventeringar

Sedan 2002 pågående inventering av kyrkogårdar/begravningsplatser i Östergötlands län, utförs av Östergötlands läns museum.

Bogårdsmurar i Linköpings stift, Östergötlands län, Grenberger Byggnadsrestaureringskontor 2004.

Prästgårdsinventeringen i Östergötlands län, utförd av Östergötlands läns museum 1978.

Skolinventeringen i Östergötlands län, utförd av Östergötlands läns museum 1978.

Kartor

Häradsekonomisk karta 1868-1877,

Ekonomisk karta, 1947 och 1980, blad 8G 8g Furingstad

Sammanställt av Östergötlands länsmuseum i april 2007. Den kulturhistoriska bedömningen har utförts i samverkan med Länsstyrelsen i Östergötland.

HÄNDELSELISTA

Förteckningen gör inga anspråk på att vara komplett. Den bygger enbart på nedan redovisade källor och kan i framtiden komma att revideras.

- 1200-1249 Nybyggnad. Traditionen nämner ett bestämt årtal -1228. Det troliga är 1200-talets början. (GL)
- 1200-1299 Specifika inventarier – dopfunt. Ersattes av en ny dopfunt på 1600-talet och har stått på Svensksunds gård fram till 1978, sedan åter till kyrkan. (Det framgår ej om den kom till Svensksunds gård redan på 1600-talet.) (GL)
- 1400-1449 Valvslagning. Troligen valvslogs kyrkan nu. Ribbtegel med målningsfragment har tillvaratagits. (GL)
- 1400-1449 Arkitekturbunden utsmyckning – kalkmålning. Målningsspår hittat på ribbtegel. (GL)
- 1600-1799 Arkitekturbunden utsmyckning – kalkmålning. I samband med de arkeologiska undersökningarna 1955 påträffades tegel från gamla kyrkan. På det fann man bl a spår av blå övermålning som tolkades som eventuell draperimålning eller liknande. (ÖC 1955-11-14)
- 1650 Fast inredning – predikstol. Tillverkad av Anders Larsson snickare. Flyttades med till nya kyrkan. Byggdes om på 1860-talet. (BR, ÖD 1941-12-20, SvK, GL)
- 1650 Specifika inventarier – kyrkklocka. Församlingen bytte till sig storklockan i Stockholm. Omgöts bl a 1751. (ÖD 1941-12-20)
- 1655 Specifika inventarier – dopfunt. Enligt inventarieförteckningen 1655 har kyrkan en ny funt köpt av Esbiörn i Svinsund. (Ömd)
- 1689 Fast inredning – predikstol. Predikstolen målades av Måns Grijs i Norrköping. (GL)
- 1690 Fast inredning – predikstol, ljudtak. (GL)
- 1696 Specifika inventarier – altartavla. Nattvarden målades av Måns Grijs. (GL)
- 1742 Specifika inventarier – kyrkklocka. Omgjutning av lillklockan av Magnus Hultman i Norrköping. (ÖD 1941-12-20)
- 1750 Fast inredning – orgel. Tillverkad i Riga och inköpt från Häradshammars kyrka. (SvK)
- 1751 Specifika inventarier – kyrkklocka. Omgjutning av storklockan som även fick inskription. Magnus Hultman, Norrköping. (ÖD 1941-12-20, GL)

- 1780-89 Specifika inventarier – dopfunt. Ny dopfunt i kolmårdsmarmor. (GL)
- 1801-1802 Nybyggnad – Kyrkan i sin helhet.** Ritningar av Olof Tempelman och med Casper Seurling som byggmästare. (BR)
- 1802 Invigning. 7 november. (SvK)
- 1802 Specifika inventarier – altartavla. Kristus välsignar barnen av Pehr Hörberg. Skänkt av dåvarande kyrkoherden Joh. Schenmark och hans hustru Anna Charlotta Juringius. (BR, ÖD 1941-12-20)
- 1802 Fast inredning – altarupsats. Ritad av Pehr Hörberg och utförd av C F Beurling. (SvK)
- 1853 Fast inredning – orgel. Utförd av Anders Jonsson i Ringarum. (BR)
- 1861 Ändring – restaurering. (SvK)
- 1861 Fast inredning – altarupsats. Nyttillkomna dekorelement, ”Nyströmska blommor”. Eventuellt tillkom en rundbåge över entablementet. (SvK)
- 1861 Fast inredning – altarring. Tillägg i dekoren med en blomma eller ett kryss. (SvK)
- 1861 Fast inredning – läktare. Tillägg i läktarbarriärens dekor i form av en blomma eller ett kryss. (SvK)
- 1861 Fast inredning – orgel. Tillbyggd av A P Kullbom, Linköping. (OI)
- 1860-1869 Fast inredning – predikstol. 1600-talets predikstol byggdes om. (BR)
- 1900-1925 Ändring – ombyggnad tak. Spåntaket ersattes med plåttak. (SvK)
- 1935 Konservatorsarbeten. Altartavlan rengjordes. Predikstolens 1700-talsfärger i guld, blått och grått togs fram och konserverades. Konservator Bertil Bengtsson. (SvK)
- 1955-56 Ändring – restaurering. Delar av 1861 års tillägg togs bort, t ex dekoren på läktarbarriären. Nytt golv av kalksten i kor och gångar. Taklistens fortsättning över västväggen togs bort. Dubbla dörrar i sydportalen. Ommålning av interiören. Inredningen målades ljus med mörkare fyllningar. Arkitekt Kurt von Schmalensee. (SvK, GL)
- 1955-56 Fast inredning – altare. Nytt altare av kolmårdsmarmor. Kurt von Schmalensee. (SvK)
- 1955-56 Fast inredning – bänkinredning. Förslag till omändring av bänkar. Resultatet blev dock helt ny bänkinredning. (ÖLM, GL)
- 1955-56 Teknisk installation – el. Belysning och elvärme. Järnkaminen togs bort. AEG Norrköping. (SvK)
- 1955-56 Fast inredning – altarring. Troligen ny altarring. (SvK)
- 1955-56 Ändring – ombyggnad, fönster. Innanfönster. (SvK)
- 1955 Arkeologisk undersökning. Medeltidskyrkan uppmättes och en hel del ribbtegel med målningsfragment tillvaratogs. (BR)
- 1965 Fast inredning – orgel. Orgeln renoverades av A Magnussons Orgelbyggeri AB, Göteborg. (OI)

- 1980 Vård/underhåll – exteriör. Putsning och avfärgning samt ommålning av detaljer. Fyra gravvårdar flyttas in i kyrkan. (SvK, NT 1980-09-26)
- 1980 Vård/underhåll – interiör. Inredningen målades grå med mörkare fyllningar i grått och blått med förgyllda inslag i bänkinredningen. Nytt golvbjälklag i sakristian. Arkitekt Claes Franki.
- 1996 Vård/underhåll – exteriör. Putsarbete, avfärgning och ommålning av detaljer. (SvK)
- 1997 Specifika inventarier – textilskåp. (ÖLM)
- 1998 Vård/underhåll – exteriör. Lagning av fasadputs och avfärgning med kalkfärg. Målning av snickerier och gjutjärnsfönster. Trapporna kläddes med kalkstenskivor. (ÖLM)
- 1998 Ändring – ombyggnad, tak. Samtliga takytor täcktes med falsad skivplåt i småplåtsformat, nya fotrännor och stuprör. Ny plåtklädnad på tornluckorna. (ÖLM)
- 2007 Kulturhistorisk inventering av kyrkan och kyrkomiljön, utförd av Östergötlands länsmuseum på uppdrag av Linköpings stift.

Förkortningar

ATA – Antikvarisk-topografiskt arkiv, Riksantikvarieämbetet

BR – Bebyggelseregistret - kulturhistorisk bebyggelseinformation, Riksantikvarieämbetet;
www.bebyggelseregistret.raa.se

GL – Lindqvist, Gunnar, Konungsunds kyrka. Linköpings stifts kyrkoberskrivningskommitté, 1997.

NT – Norrköpings Tidningar

SvK - Manuskript till Kyrkobyggnader 1760-1860, del 5, Östergötland. Sveriges Kyrkor.
Riksantikvarieämbetet.

OI – Orgelinventarium. Einar Erici, nyutgiven av R. Axel Unnerbäck. Stockholm 1988.

ÖC – Östgöta Correspondenten

ÖD – Östergötlands Dagblad

ÖLM – Östergötlands länsmuseums topografiska arkiv

Ömd – Ullén, Marian, Ljungstedt, Sune, Östergötlands medeltida dopfuntar,
Riksantikvarieämbetet 2003.

Sammanställt av Östergötlands länsmuseum i mars 2007